

Møde i Vordingborg den 3. Juli.

Mødet holdtes i Kirken for en meget talrig Forsamling. Efter en Indledning af Formanden holdt Professor J. Kornerup følgende Foredrag:

Kirkelige Minder i Vordingborg.

Ærede Forsamling!

Da Formanden for det kirkehistoriske Selskab besluttede, at vi skulde holde Møde i Vordingborg, kunde det ikke være andet, end at mine Tanker først droges hen til de store Minder, der knytter sig til den berømte Kongeborg, hvis Grundvolde i de senere Aar er yderligere fremdragne af Jordens Skød ved vort Nationalmuseums Bestræbelser. Hvor mange i vor Historie mærkelige Begivenheder har ikke her fundet Sted! Jeg kom til at tænke paa Valdemar I's Død paa Vordingborg den 12. Mai 1182 og paa den gribende Skildring, Saxo giver heraf; paa Valdemar II, der kort før sin Død 1241 her udstedte Jydske Lov paa Danehoffet; paa den snilde Valdemar Atterdag, der vandt Borgen tilbage og byggede Gaasetaarnet for de hanseatiske Fangers Løsepenge.

Det er dog ikke min Hensigt ved nærværende Lejlighed at tale om Borgens Historie, men derimod at meddele lidt om Kirkebygninger her i gamle Dage. Vel var Vordingborg By kun ubetydelig, nærmest kun et lille Tillæg til Borgen i Ly af den, men dog omgiven af Grave og Volde, af hvilke der endnu er Spor tilbage; men der var dog ogsaa her et Par andre Kirker foruden den, hvori vi er samlede. At bygge Kirker og Klostre, ofte helt nær op ad hinanden, var jo ligesom en Lidenskab hos Middelalderens Folk.

Den ældste Kirke her paa Pladsen var den paa Borgen. Den var indviet til St. Andreas¹⁾, og i den har Valdemarerne gaaet til Messe og knælet i Bøn. Man véd nu nogen Besked om denne Kirke. Paa Præsident Resens Kort over Vordingborg fra 1670 er der givet os vigtige Oplysninger om Borgen med Navne paa Taarnene og om Bygninger, som da endnu stod der, inden Prins Jørgens Palæ blev opført og gav Stødet til Vordingborgs Ødelæggelse.

Ved Siden af Gaasetaarnet viser Resen os »den gamle Kirke«, hvis Spor var helt forsvundne, indtil omtr. i 1890 dens Grundvolde udgravedes. Disse er dog nu atter dækkede men mærkede med en Række Kampesten. Den har været opført i Rundbuestil af store røde Munkesten og har bestaaet af et aflang firkantet Skib, et firkantet Kor og en Kor-Runding, en Apsis, der dog senere er forandret og forlænget. I vestre Ende synes der at have været et Taarn, som stod i Forbindelse med Skibet ved to Buer, der hvilede paa en svær Søjle. Her udenfor Kirkens nordvestre Hjørne staar en smuk romansk Søjlefod af Granit, som meget ligner Søjlefødderne i Fjenneslevlille Kirke. Man har formodet, at denne Søjlefod har staaet under hin Søjle i Borgens Kirke; men det er jo kun en Gætning.

Paa Kirkens Nordside fandt man Grundvolden til et lille Kapel, rimeligvis opført af Valdemar Atterdag, eftersom denne Konge i Aaret 1361 fik Pavens Stadfæstelse paa et Kapel, han havde indrettet paa Vordingborg, og paa Af-lad for dem, der besøgte Kapellet²⁾. Ved Borgkapellet blev der fundet mange Grave, og her blev Valdemar Atterdag jordfæstet, efterat han var død paa Gurre den 24. Oktober 1375. Af en Indskrift paa Væggen i Sorø Kirke saavelsom af en i Vatikanet i Rom fundet Bevilling fra Pave Gregor XI til Dronning Margrethe, dat. 10. Sept.

¹⁾ Khist. Saml. 4. R. III, 443. 433.

²⁾ Ny kirkehist. Saml. V, 850.

1377¹⁾, véd man, at Kongen først blev begravet i Kapellet paa Vordingborg. Margrethe Valdemarsdatter lod da Liget grave op og skrinlægge midt i Sorø Kirkes Kor i en prægtig Marmorkiste, paa hvis Laag saaes Valdemars Skikkelse udhugget i Alabast, klædt i fuld Rustning med Hjelmen paa Hovedet, saaledes som et gammelt Kobberstik viser os det. I Aaret 1756 aabnede man hans Grav²⁾ hvis Prydelser vistnok allerede tidligere var ødelagte. Nu staar den fattige, udplyndrede Kiste flyttet hen til Korets Væg. Vor Tid, som rejser Statuer for den ene og for den anden, har glemt Kong Valdemar, denne Konge, hvem en gammel dansk Historieskriver, den roskildske Graabrødre munk Petrus Olai, kalder »Danmarks Riges herlige Genopretter og Befrier for Tyskernes Tyranni«³⁾.

Det næste kirkelige Minde her i Byen, jeg vender mig til, var Sortebrødrenes eller Prædikebrødrenes Kloster. Det meddeles i vore historiske Kildeskrifter, at i Aaret 1253 begyndte Prædikebrødrene at bygge et Kloster i Vordingborg⁴⁾; men man véd næsten intet om dette Kloster. Aar 1261 testamenterede Peder Olafson af Kalveris (Karise) Prædikebrødrene i »Horthungaborg« 10 Mark Denarer⁵⁾. I en fremmed Dominikanermunks Liste fra Aar 1300 over denne Ordens Klostre i »Provinsen Dacia« nævnes intet om det i Vordingborg, hvorefter man tør slutte, at Munkene allerede da var dragne bort, rimeligvis til Nestved. Hvor deres Kloster og Kirke har ligget, véd man ikke.

Der synes, efter Resens Angivelse, i Vordingborg ligesom i adskillige andre danske Byer at have været et Helligaandshus, et Hospital, hvor Helligaandsbrødrene af kristelig Barmhertighed plejede syge og gamle Mennesker.

¹⁾ Ny kirkehist, Saml. V, 866, »apud capellam in castro Wordingborgh«.

²⁾ Se J. Kornerup om Valdemars Billede, Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist. 1893, 198.

³⁾ Petrus Olai, Script. rer. Dan. I, 133.

⁴⁾ Script. rer. Dan. I. 185. II, 168.

⁵⁾ Kr. Erslev: Testamenter.

Paa det før omtalte Kort er der udenfor Byen tegnet »Ruiner af Helliggeistes Kirke«, som altsaa synes endnu at have staaet der 1670. Denne Optegnelse fik en mærkelig Bekræftelse ved en Udgravning i Foraaret 1884, hvilken jeg paa Nationalmuseets Vegne var tilstede ved.

Omtrent 300 Alen Syd for Jernbanestationen blev der en Alen under Jorden fundet en anelig Kampestensgrund af en Bygning, der havde været opført af store røde Munkesten. Jernbanens Dæmning gaar tvers over disse Grunde, som derfor ikke kunde fremdrages i hele deres Udstrækning. Bygningen laa i Retning fra Vest til Øst. Fra Jernbanen og til Bygningens østre Ende var der 30 Alen, Breden var $17\frac{1}{2}$ Alen, og Murene var $2\frac{1}{2}$ Alen tykke, udvendig forsynede med svære Murstivere, hvad der tyder paa, at de har baaret Hvælvinger. I østre Ende dannede Grundvoldene en bred flad Bue, der har baaret en tresidet Gavlmur ligesom i Koret i Vordingborg Kirke. I samme Ende fandtes Grundvolden til Høialteret, og mod Nord til et mindre Sidealter. Inde i Bygningen opgravedes flere Benrade baade af Voksne og Børn. Ogsaa Syd for den blev der fundet flere Grave, hvor Ligene laa parvis ved Siden af hverandre med korslagte Arme saaledes, som det var Skik i Middelalderen. Gravningen vest for Banen gav intet Udbytte; men 23 Alen Nord for Bygningen fandtes Kampestensgrunde til et mindre Hus, som ogsaa strakte sig ind under Jernbanen. Vænget kaldes endnu »Kloster-nakken«, og der kunde ikke være mindste Tvivl om, at det var Rester af en gammel Kirke, man havde udgravet omtrent paa det Sted, hvor Resen har tegnet Ruinerne af Helliggeistkirke.

Naar vi nu vil spørge: naar er den smukke og velholdte Kirke, hvori vi er samlede, bygget, og hvem har bygget den, da er det desværre ikke muligt at svare med Sikkerhed herpaa. Hverken vore historiske Kildeskrifter eller Rigsarkivet indeholder, saavidt jeg har kunnet finde,

nogen Efterretning om Vordingborg Kirke. Kun dette véd man, at den har været indviet til Marie Magdalene.

Betragtningen af Kirken og dens Stil maa da give os nogen Oplysning om dens Bygningstid, som formentlig er Kong Kristiern I's Tid, i hvilken den gothiske Stil, Spidsbuestilen, allerede havde hersket her i Landet i over 200 Aar. Betegnende for hin Tidsalders Stil er de ottekantede Piller, som bærer Hovedskibets Sidemure med deres spidse Buer; de spidsbuede Vinduer i Sideskibene, Hvælvingernes dybt udhulede Form med de skarpkantede Korsbuer og spidse Hovedbuer. Ejendommelig er den mørke Høikirke, som kun faar sin Belysning fra Sideskibene. Betragter man de lukkede Nicher, som findes indvendig paa Høikirkens Sidemure, skulde man tro, at der her oprindelig har været Vinduer, som kunde bringe Lys ind. Men stiger man oven over paa Sideskibenes Hvælvinger, ser man intet Spor her af Vinduer, men opdager, at Hovedskibet, »Høikirken«, har havt sit selvstændige Tag, hvis gamle Egespær endnu staar. Det store nuværende Tag er da senere draget ned over alle tre Skibe. Der er unægtelig noget gaadefuldt ved dette Forhold.

Man har paastaat, at Skibet er den ældste Del af Vordingborg Kirke. Jeg turde ligesaagodt antage lige det modsatte. Vistnok bemærker man let, at der er en Mangel paa god Sammenhæng imellem Skib og Kor, saa at der synes at være sket en Forandring i Planen under selve Opførelsen eller snarere en Standsning i en kort Tid; men det var en fast Regel, at man ved en Kirkes Opførelse byggede Koret først, lukkede det mod Vest med en midlertidig Væg, maaske af Planker, og tog det i Brug til Guds-tjenesten. Korets Form med den kantede Afslutning mod Øst, en Grundform, der allerede forekommer i Danmark omkring 1300, f. Ex. i Nørre Alslev Kirke paa Falster, kunde godt tyde paa en lidt ældre Tid end Skibets.

Taarnet, Vaabenhuset og Sakristiet er yngre Tilbygninger. Der har i Taarnet været en Klokke med Aars-

tallet 1447, men nu er den bragt til Nationalmuseet. Endnu hænger der en Klokke med Munkebogstaver og latinsk Indskrift, der lyder paa Dansk: »I Herrens Aar 1465 paa Urbani Dag. Petrus«, Det sidste Ord er enten Klokkestøberens eller Klokkens Navn.

I Hovedskibets østre Ende afdækkede jeg i 1879 et mærkeligt Kalkmaleri. Man har i sin Tid følt, at der maatte en plastisk og malerisk Udsmykning til for at bøde paa Tomheden i den store Flade over Korbuen og anbragte da paa Midten af den et stort Træcrucifix, hvis Fodende støttede sig paa en Bæresten, en Konsol. Det gamle Crucifix var uheldigvis borte, og det nuværende, der blev anskaffet ved Kirkeinspektionens Omsorg, er udskaaet i Træ i Middelalderens Stil af Billedhugger Fjeldskov. Paa begge Sider af Crucifixet ses, om end i en Skumring, de gamle Kalkmalerier. Til venstre staar Jomfru Maria sørgende ved Korsets Fod og ligeoverfor til højre Evangelisten Johannes. Bag ved Marie ses Apostlen Jakob den ældre i Pilegrimsdragt med Muslingeskallen paa Hatten, Stav og Rosenkrands. Bag Johannes staar Apostlen Andreas med sit skraa Kors, og paa Væggen læses:

auders smet lot det male.

Altsaa har en Borger i Byen bekostet dette Billede og ladet sin Navnehelgen, St. Andreas, male; men hvad der er saare mærkeligt er dette, at Kalkmaleriet i alle sine Enkeltheder og i det gothiske, stiliserede Løvværk, der fylder Baggrunden, i den Grad ligner Kalkmalerierne i Kristiern den I's Kapel i Roskilde, at man maa antage, at det er den samme Maler, der har virket paa begge Steder. Kapellet i Roskilde blev indviet 1464, og alt taler for, at dets Vægmalерier har staaet færdige ved dette Aar.¹⁾ Man tør deraf slutte, at ogsaa Vordingborg Kirkes Skib har staaet opført omtrent ved hint Tidspunkt.

¹⁾ »Aarbøger f. nord. Oldk. og Hist.« 1868. S 32—33.

Jeg kan ved nærværende Lejlighed ikke dvæle ved Vordingborg Kirkes ualmindelig prægtige og rigt prydede Inventarium, dens Altertavle fra 1641 og den skønne Korskranke, der begge bære Kristian den 4des Navnetræk; heller ikke ved den fint udskaarne Brystning paa Orgelet, som Palle Rosenkrantz til Krenkerup og Elisabeth Rosen-sparre skænkede Kirken 1627. Jeg skal kun gøre opmærksom paa, at disse Pragtstykker uden Tvivl hænger sammen med, at Slottet paa Vordingborg endnu stod ved Magt paa Kristian den 4des Tid, og at Kongen og hans Mænd vistnok oftere søgte til Gudstjenesten i Vordingborg Kirke, da det gamle Kapel paa Slottet rimeligvis var nedlagt. Det var ikke Kristian den 4des Skyld, at Slottet blev ødelagt; thi han bar Omsorg for dets Vedligeholdelse. I et Brev, dateret Skanderborg 1634, befaler han sin Rentemester at sende Overtømmermanden herved for at besigtige Taarnene og sørge for den nødvendige Udbedring, da de ellers kunde falde ned og beskadige de andre Bygninger¹).

Vordingborg Kirke indeholder et Par mærkelige Stykker fra gammel Tid; for det første en malet Trætavle med Kristi Ansigt efter den hellige Veronikas Svededug. Efter Lapidarbogstaverne at dømme er denne Tavle dog mulig først kommen hid efter Reformationstiden. Den latinske Indskrift melder, at dette er en Gengivelse af Kristi Ansigt saaledes, som det ses »hos den hellige Johannes i Rom«, hvormed der uden al Tvivl menes Laterankirken, »St. Giovanni in Laterano«. Nedenunder denne Indskrift er der malet en rød Streg, der er 6 Tommer og 10 Linier lang, og under den læses, at denne Streg taget ti Gange er den sande Længde af Vor Frelzers Legeme, saaledes som Maalet er sendt af Lentulus fra Jerusalem til Rom²). Efter dette Maal skal Jesus altsaa have været

¹) Rigsarkivet.

²) Kirkehist. Saml. 5te Række, II, 237.

68 Tommer og 4 Linier høi. At man i Middelalderen har havt travlt med dette Spørgsmaal ogsaa hos os, ses deraf, at man paa Væggen i Kirkerne i Ringsted og Køge har fundet Kalkmalerier af Kristus i hel Figur paa begge Steder med Indskriften:

Hec . est . altitudo . Salvatoris.

I Ringsted er det nederste af Figuren ødelagt, saa at der her ikke kan tages noget Maal. Derimod er Kalkmaleriet i Køge helt og holdent; men derefter skulde Kristus have været en Kæmpe paa 84 Tommer!

Fra den katholske Tid er der endnu i Vordingborg Kirke bevaret et gammelt Alterskab fra sidste Fjerdedel af det 15de Aarhundrede¹⁾ altsaa ogsaa fra Kristiern I's Tid. Det er uden Tvivl et Arbejde af en eller to nordtyske Kunstnere, og om end det kun er en lille Altertavle, er den dog udført med megen Flid og savner ikke Ynde eller Naivetet. Skabet har forhen hørt til et Alter for St. Anna, Jomfru Marias Moder. Udenpaa det lukkede Skab ses to velbevarede Malerier, der forestiller den hellige Antonius og den hellige Sebastian.

St. Antonius levede i Begyndelsen af det 4de Aarhundrede. Da han havde læst i Bibelen: Vil Du være fuldkommen, sælg da alt og giv det til de Fattige, fulgte han dette Raad, drog som Eneboer ud i Ørkenen i Egypten og blev Stifter af Munkevæsenet. Ogsaa i Danmark var der Klostre for Munke af St. Antonii Orden, navnlig i Præstø. Helgenen er her malet som en ældre, skægget Mand. Han er iført en graa Kutte og har paa Hovedet en østerlandsk Filthue, en »Fez«. I Haanden holder han en Stav, der foroven ender som et T, det saakaldte Antoniuskors. Ved hans Fødder titter Trynen af et Svin frem, og paa hans Finger hænger en Klokke²⁾. Dette sigter til, at An-

¹⁾ Dr. Francis Beckett: »Altertavler«. S. 59.

²⁾ Paa Væggene i nordre Sideskib i Aarhus Domkirke ses et lignende Billede af St. Antonius.

toniusbrødrene havde en særlig Ret til at holde Fedesvin, samt, at de plejede at forkynde deres Ankomst til Landsbyerne med en Klokke.

Den hellige Sebastians Billede er jo velkendt: den kristne Yngling, der blev bundet til et Træ og skudt ihjel af Hedningerne med Pile.

Aabner vi nu Skabets Fløjdøre, hvilket i gamle Dage kun skete paa Kirkens Festdage og paa St. Annas Dag, den 26 Juli, ser vi hende selv smukt udskaaret i Træ, siddende i en Stol, klædt i en forgyldt Kappe og med et nonneagtigt Slør over Hovedet. Hun læser andægtig i en Bog, og nedenfor hende ses Datteren, Jomfru Maria, med Guldkrone paa Hovedet, holdende Jesusbarnet paa Skødet.

St. Anna omtales ligesaa lidt som hendes Mand, Joachim, i Skriften, men en poetisk udsmykket gammel Legende fortæller, at hun havde undfanget sin Datter paa en vidunderlig Maade ved et Kys. Derfor ser man malet paa Fløjdøren til høire Annas Møde med Joachim, som favner hende foran den gyldne Port i Jerusalem.

Til venstre paa Fløjdøren ser man malet Jomfru Marias Fødsel. St. Anna ligger i en Seng, og en Kvinde holder i sine Arme det lille Svøvelsebarn, Maria. En anden Kvinde aflægger Besøg.

Der under ser man efter Legenden den lille fromme 3-aarige Maria stige op ad Trappen til Jerusalems Tempel, hvor Ypperstepræsten, klædt som Biskop, modtager hende. Hun vender sig om mod de forbausede Forældre, som staar forneden.

Nederst tilhøre: Jomfru Marias Trolovelse. Ypperstepræsten, der ogsaa her har katholsk Bispeornat, trolover hende med den gamle Josef. I Baggrunden ses fire forsmaaede Beilere.

Den middelalderlige Legende om Jomfru Marias ubesmittede Undfangelse, som vi mærkelig nok finder malet paa denne gamle danske Altertavle, blev i Aaret 1854 erklæret for et Dogme i den romerske Kirke.

Paa Reformationens Tid stod endnu vore Kirker fulde af Sidealtere for Helgener, hvis Billeder straaledede i Guld og Farver. Den afguderiske Tilbedelse, de havde været Genstand for, gjorde det nødvendigt at fjerne dem, og Kong Kristian den 3die befalede da, at der herefter kun maatte være ét Alter, Høialteret, i Kirkerne. Mangt et gammelt skønt Kunstværk gik derved til Grunde, og kun nogle ganske enkelte, som dette Alterskab, fik Lov at blive staaende i en afsides Krog af Kirken. Nu, da Aarhundreder er gaaet hen, betragter vi med Interesse de gamle Kunstværker og undrer os over vore Forfædres fromme, enfoldige Aand.

*

*

*